

Václav Černý

PAMĚTI
1945 – 1972

ATLANTIS

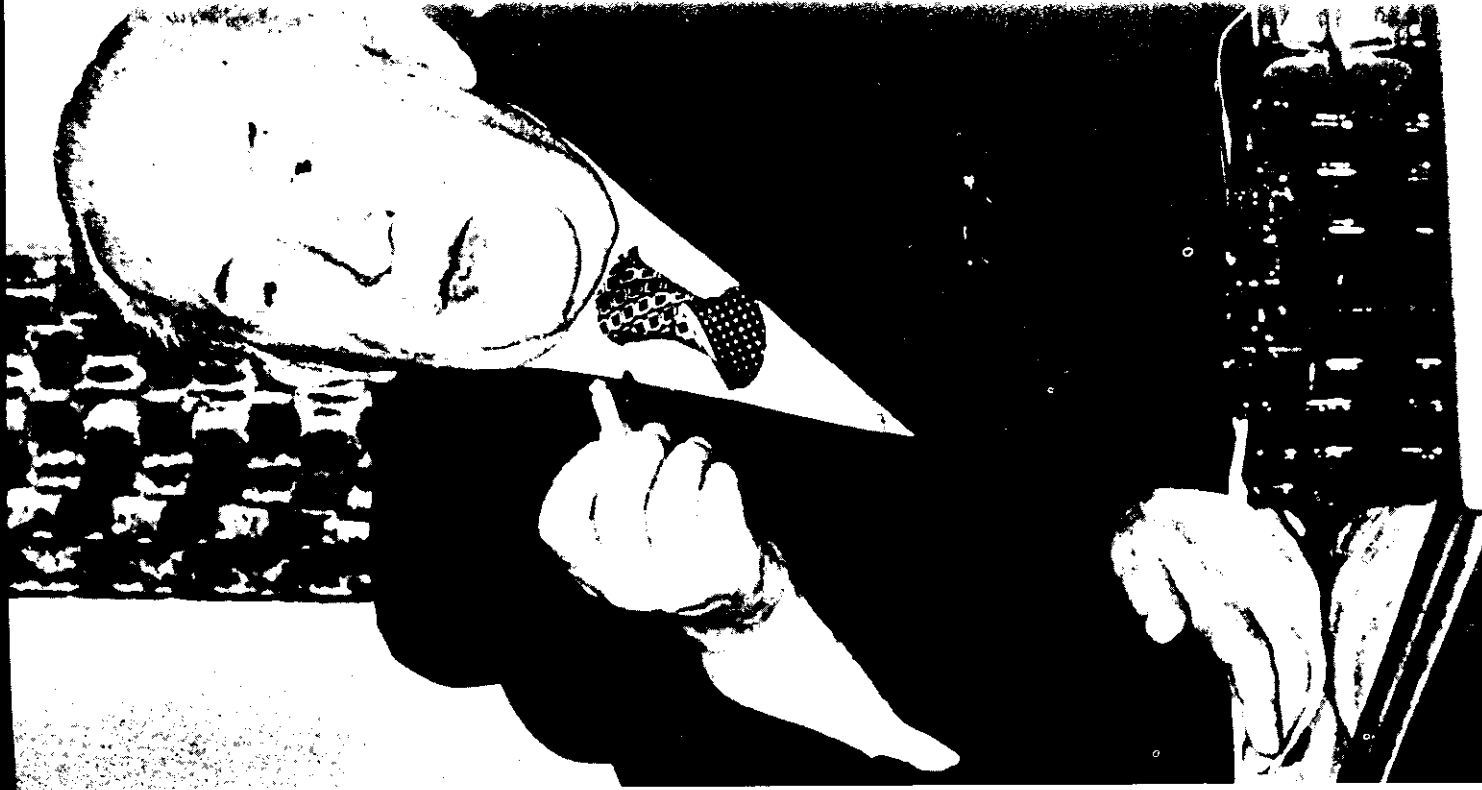
Ediční poznámka

Při přípravě díla Paměti III jsme vycházeli z autorova rukopisu. Část Na dlouhé nohy obsahující šest kapitol, z nichž kapitoly 3 – 6 vycházejí knižně poprvé. Předkládáme čtenáři text poslední ruky, který není redakčně krácen. Je textově upraven podle platných edičních zásad a opatřen jmenovým rejstříkem a vysvětlivkami.

V nakladatelství Sixty-Eight Publishers vyšly tři svazky pamětí Václava Černého: Pláč koruny české (1977), Paměti (1982) a Paměti IV (1983). Abychom čtenáři usnadnili orientaci v tomto rozsáhlém díle, čítáme v našem vydání tyto svazky takto: *Paměti I* (Paměti), *Paměti II* (Pláč koruny české), *Paměti III* (Paměti IV).

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY
BRNO

© Miloslava Pavlová 1992
ISBN 80-7103-036-5

Opět do vězení: vyšetřovací vazba v Bartolomějské — Soudní vazba a soud na Pankráci — Peněžní reforma z jara 1953 — Ručka diadachů v Moskvě a nástup Eisenhowera ve Washingtonu — A. Nejedlý zatím zajišťuje budoucnost československé vědy

Co přijít musilo, přišlo nakonec. Když jsem se 18. září 1952 vrátil z města k obědu, ani jsem se už kradmo před domem nerozhlízel, jak jsem dělal poslední čtyři roky, po osamělých autech postávajících v dohledu, po nenápadných zvlounech v okolí, byl jsem tou neuzitečnou bdělostí už dávno utahán. Měl jsem je už v bytě, čtyři mladíky, obraceli mi chutě byt naruby, ani se neobtěžovali prokazovat se úředním povolením k prohlídce, to byl pominutelný detail. Letmo prohlíželi knihovnu, zevrubněji všechny zásuvky psacího stolu, hrabali se v prádelníku, v postelích, převraceli koberce. Zabavené věci snášeli na stůl do knihovny, rostla tam hromádka korespondence, legitiimací, fotografií, výstřížků z novin, odznaků (Penklubu!), kalendářů za léta 1939-1952, rukopisů dokončených i rozepsaných, mezi nimi i rukopis poslední sbírky Jiřího Koláře, který mi po přečtení, aby jej neměl sám doma, „půjčil“ Kamil Lhoták; jen obnos v cizích valutách, zbytek z někdější cesty do Paříže, a tři destičky dentistického zlata - tehdy si kov k správě zubů musil opatřovat každý pod rukou sám - nepřibýly na hromádku, ty vzal do osobní tšochy velitel čtyřky sám a nechal na stole potvrzení, kde byla řeč o „odlitých žlutého kovu“, k čemuž jsem mlčel, každá úřední prohlídka byla přes zároveň i rabovací prohlídkou agentů, o „žlutém kovu“ a valutách nebyla už potom ani během vyšetřování ani u soudu nikdy řeč, vypařily se cestou. Zato zažil ten „revoluční gardista“ zklamání nad starým a dávno neplatným vůdčím listem objeveným v zásuvce, předpokládal k němu i majetnictví auta, a dalo mi chvíli práce, než jsem ho přesvědčil, že jsem kdysi před válkou ze sportovní záliby motoristickou zkoušku sice složil, ale v žádném zabaveném autě, bylo tehdy snem agentů Bezpečnosti, že od nás neodjede, žádné nemám. Příkladmi mně nehýbat se během prohlídky z jejich přítomnosti a dohledu,

zapálil jsem si k tomu cigaretu, a když na jejím konci narostl sloupeček popele, odešel jsem s příslušným gestem třemi kroky z ložnice oklepat jej do popelníčku na stole vedlejší knihovny, levou rukou jsem z vršku narůstajících dokumentů, určených k odvezení, šňal rukopis nejnepříjemnější a zasunul jej zpět za řadu svazků již prohledané knihovny. Za dvě hodiny mne policijním autem, stálo mimo dohled domu v pozstranní ulici, odváželi. Že to není k dodatečným dotazům, že jsem zatčen, poznal jsem z pronesené rady, že bych se měl doma ještě nacobédvat: což mělo znamenat, že toho dne už jít nebudu, že se tedy domů nevrátím. Sloužilo to *mišto* zatykácké formule. V Bartolomějské, kam mne odvezli, jsem si ten závěr potvrdil zase z toho, že mne hned dovedli do kutlochu, kde mne vyzvali přestrojit se do vězeňských hadrů. Úředním sdělováním obvinění nebo zatykáckými formullemi se jinak nikdo nikde neobtěžoval, a mne samotného ani nenapadlo žádat nějaký postup podle zákonných pravidel, co bych tím byl vydělal? Regulérní jednání pro ně dávno už nic neznamenalo. Jediná věc rozumná byla poddávat se mlčky osudu. Vyšetřovací vazba v Bartolomějské se značně – na týdny – protáhla a byla velmi sklíčující. Skličování vězně bylo naprosto zřejmým programováno a propracováno: mějte si tedy sklíčenoho vězně, chcete-li ho mít! Jenomže sklíčovalo-li mne co, byla to jen představa ženy a dítěte očekávajících v marné úzkosti můj návrat ještě téhož dne, pak den ze dne donekonečna, hodinu po hodině. Viděli sklíčenoost jako poddajnost a rozdrčené složení všeho odporu, ale takové moje smutky nejsou, jsou mlčnivě pobouřené. Vyšetřovací vazba v Bartolomějské byla ponuře temná ledárna upravená k novým účelům v celách bývalého ženského kláštera, vybetonovaných a opatřených klozctovým otvorem v podlaže předního koutu místnosti. Kavalce podél delších stěn, nad jejich hlavami vysoko položené sklápěcí okno do šerého vnitřního dvora, betonové šlapky nad odpadovou šachtou, to byl celý mobiliář, sporý sic, ale podélného prostoru ponechával jen pár metrů k pěti krokům od závoří pod okno sem tam, sem tam. Úsednout nebo dokonce ulehnout na kavalce, aby ses vzpamatoval z obilnění toho kratičkého sem tam, zakázáno, ihned tě postavil na nohy hrubý povel dozorce, pozorujícího tě každé dvě minuty špehyrkou. Moci na okamžik usednout stávalo se utkvělou myšlenkou a jakoby ideálním blahobytem této vířivé existence v kletci. Abys mohl, musils mít dovolení vězeňského lékaře, který sem dvakrát týdně dojížděl z Ruzyně, přivedli tě na ošetřovnu před mladému semitského tloušťáka, rozvaleného v nažehlené uniformě nadporučíka na židli, nohu přes nohu a s cigaretou mezi prsty, spoléhals, že uhodne tvoje nesnáze z tvé spisovné čestiny, škodolibě tě propustil s větou „Výsledek vám sdělí váš strážný“, a ten tě za minutu, jen v cele důvěřivě usedls, postavil špehyrkou do latě. To byly

v té chvíli nově zavedené „prostředky psychologického nátlaku“, místo nedávného bití. Měly vězně zbavit sebevědomí a přimět ho, aby bezpomocně rezignoval. Proto ti také v poledne nepodávali plechový šálek s jidlem z ruky do ruky, sbíral sis jej, když se s rachotem pootevřely dveře, ze země. Proto, a ne že by ses na nich oběsil, nesměls mít ani šle ani pásek, a věčně sis přidržoval kalhoty rukou v kapse; protos byl k výslechům voděn s očima pevně převázanýma vlastní uťerkou okolo hlavy, abys tápal před sebe do prázdna a byl v dlouhých chodbách a po schodištích z budovy do budovy odkázán na dozorcovo postrkování a povely Teď vpravo, pozor, pět schodů dolů, deset vzhůru. Měls klesat na duchu, být smššný, bezradný, pitomě sklíčeny. Srovnejte s kazenským režimem politických vězňů v starém Rakousku, tom „žaláři národů“, čtete A. Pravoslava Veselého „Omladinu a pokrokové hnutí“ z roku 1902: v celách novoměstské věznic se zdi trásly zpěvem mladých omladinářů, kdo z nich chtěl, mohl si stravu objednávat z hospody, na pryčnách se volně sedálo i léhalo, svobodně se čtlo, kouřilo, vyhlíželo z oken, denní procházky na dvoře byly hodinové, přísun dodávek z domova byl neomezený, nejhorší pohana, které se Antonínu Hajnovi od starého dozorce dostalo, když odmítl v cele umýt podlahu, byl hanlivý titul „hošťku“! Ale proč nejt do prapůvodního „vězeňského řádu pro politické vězně“ rakouské monarchie, totiž Schmerlingova z 28. října 1849(!)? Nařizoval oddělenost vězňů politických od lupičů a zlodějů; zakazoval dávat politickému vězňovi pouta, ukládat mu tělesnou práci, dokonce nebyl „politický“ povinen ani čistit vlastní celu; měl právo na vlastní oblek a prádlo, na přilepšování své stravy z vlastních prostředků až do denní výše jedné zlatky, na volné návštěvy zvenčí, na přísun denního tisku a svobodně volené četby; denně se procházel na čerstvém vzduchu; směl po libosti kouřit a svítit si v cele na svůj náklad do kterékoliv hodiny. Potud politický vězeňský řád oktrojovaný před stoletím z „Nejvyšší milosti“ absolutistického Veličenstva; rozdíl mezi ním a řádem politického vězně „osvobozeného komunismem“, to je zhroucení do žumpy barbarství, „pokrok“ realizovatelný na zemi stalinským humanismem je tak do písmene vyjádřen. Co svět světem stojí a co na tom světě stojí žalář, mít spoluvězně platilo za dobrotivou úlevu nejlidštější. Než ji ovšem zvrhli na prostředek nejspinaavějšího křiváctví: čekals do cely přítele, strčili ti tam donašče, to bylo pravidlo. V té chvíli hostila Bartolomějská dvě vyhraněné a počtenější skupiny vyšetřovanců, Vyšehradské jezdece a Svědky Jehovovy. Aby mně byl někdo z nich přístrčen, k tomu se nehodili ani ti ani oni, Jezdci byli smečkou nespolehlivých zesprostačelých a nevědomých chuligánských kluků, Svědkové byli neoblomní náboženští fanatici, kteří by nabídku donaščství tvrdě odmítli. Vymyslíli na mne něco

onačejšího, na mne zrovna šitého – tím si jistě lichotili –, a přitom se skupiny vězňů již dlouze zpracovávaných, zkoušených do zoutalství dlouhým utrpením, ale ještě pořád kolébaných šalebnou nadějí. Již druhý den jsem dostal na celu mladého Slováka, ze kterého se vyklubal poddůstojník francouzské cizinecké legie. Ten příběh stojí vůbec za zmínku, nechám pro něj ochotně na chvíli plavat příběh vlastní, osud naší mládeže těch dob nemůže být typičtější, ač nezvyklejší a výjimečněji ilustrován. Vesnický chlapec ze západního Slovenska se koncem války připlíste do slovenského povstání proti Němcům, účastní se útupu do hor, vymotá se ze zmatku porážky svou polodětskou nenápadností, vrátí se domů, po válce odejde pracovat do Prahy, má tu lásku, po únoru zpět na Slovensko, již s úmyslem utéci za hranice, přejde je s kamarádem pohraničními bažinami do Rakous, dostane se do tábora emigrantů v Bavorsku, přijdou tam za těmi našimi hochy verbíři francouzské legie: Říkáte, že chcete bojovat proti komunismu, pojdte k nám, my už bojujeme! Sedlo na věžičku těch našich dětí má spousta, nudili se v táboře nekonečným čekáním, toužili po činnosti i dobrodružství. Podpis přihlášky, cesta do Marseille, z pevnosti Saint-Jean do kádru legie v Sidi-ben-Abbes, výcvik, pěkný zold, vína plně soudky, pak náhle do Indočíny a válka s Vietkongem v pralesi, obklíčení legie, útěk ze zajetí a nekonečné bloudění pustinou, nakonec přece jen dopadení a peklo zajateckého tábora kdysi na čínské hranici. Poměry nepředstavitelné, zoufalství, hlad o hrstce rýže, přilepšovali si masem ulovených žab a hadů, paludismus, tropický revmatismus, jediný vojenský lékař na území polovlnitých Čech, německý komunista uprchlý kdysi před nacismem, jehož jedinými prostředky bylo několik sáčků chininu a stará žiletka, kterou operoval; avšak na „školení“ nebylo zapomenuto, a všichni ti nešťastní čeští i slovenští chlapi skládali teď do „ideologické převýchovy“ všechny svoje naděje na další život, vyvolali v sobě příznak návratu domů a odpuštění, byli by teď „rádu“, z něhož uprchlí, sloužili do roztrhání. Byli pak evakuováni do Číny a tam znovu školeni. A posléze nastoupili nekonečnou pout Sibiří a Svazem do Prahy, hrstka desetkrát zneužitých bláznů, a po celou cestu se hádali o to, bude-li jim prominuto. Na Hlavním nádraží v Praze je už čekaly zavřené kamióny Státní bezpečnosti. „Tak vás vítáme, legionářské svině!“ Šli nejprve do karanténní nemocnice na Pankrác, potom do vyšetřovací vazby v Bartolomějské, u tu mrzli v několika celách nevím kolikátý týden, pořad v nejistotě o svém osudu, jen chvílemi jim plně docházelo úzkostné podezření, že je čeká dlouholetý žalář, trestanecká dřina v dolech, život docela zkažený. Protokoly jejich zkušeností představovaly nejnepinavější román, byly pak tuším zpřístupněny částečně režimním filmářům a vznikl film, nikoliv špatný,

„Černý prapor“. Chlapce mi dali do cely, aby nás ta společná Francie sblížila a mne naklonila k sdílnosti: sblížila, tot se ví, hoch byl celý šťastný, že může vyprávět a svěřovat se, dokonce francouzsky, francouzštinu mluvil a nechtěl zapomenout, byl člověk talentovaný a mluvil jí kupodivu dobře, a já jsem ho rád sledoval krok za krokem na jeho krátké, ale již tak nesmírně pohnuté životní pouti. Rychle ke mně přilnul a dokonale zapomínal na svůj úkol: občas ho odváděli jakoby k dodatečným výslechům a vracel se otrávený a nevládný, nemluvil, kroužili jsme nevrle okolo sebe klecí cely. Bylo zbytečné se ho ptát, věděli jsem proč: zase se ho dotazovali na mne, co říkám sám o sobě, čím jsem se mu svěřil ze svého případu, vězňové si na celách vždy vyměňovali zkušenosti, informace, naděje, rady, obavy a odhady toho, co na ně asi vědí; a on jim zase musil dokola odpovídat totéž: Říká, že je tady **omylem**. Toho nešťastného hochu přímo před mýma očima kazili podle všech ustálených pravidel své „socialistické“ justiční praxe, za matné sliby blahobohého posuzování jeho viny ho poslali donášet, a když přišel s prázdnou, sjeli ho a pohrozili plnou tíhou jeho vlastního trestu. Mně nepřitížil, ostatně všechno, co na mne **tímto způsobem** mohli zvědět, věděli už, jak jsem se sám, ač dodatečně, poučil. Když dávno předtím zatkl šéfredaktora Vyšehradu Šnajdra, dali mu do cely na pár dní také volavku, a zase vybranou podle afinity, tentokrát spisovatelské: a jak by bylo možné, aby si dva lidé od knih, redaktor a spisovatel, spolu v kobce od srdce nepopovídali a nesvěřili si první a poslední? Šnajdr se panu J. M. otevřel se vším, co v nakladatelství na podporu umlčených spisovatelů v nouzi vykonal, a prohnaný starý *agent d'oublé* patřičně donesl! Bylo mu to čerta plátné. Moje vyšetřování v Bartolomějské se řádně protáhlo, dlv ne na tři měsíce. Můj vyšetřující komisař měl hodnost štábního rotmistra Státní bezpečnosti, muž od píky tedy, a tak v polovici mé vazby ho za zásluhy povýšili na poručíka, ty zlaté hvězdičky mu zatočily hlavou, kasal se, nadouval a natřásal jak holub na báni. Směšně, ale i omezeně, a tedy nebezpečně ješitný. Byl to mladý primitiv bez rozhledu a velkého pochopu, brutální cvalkl chvílemi prchlivě zlostný, chvillemi – a to byla jeho pravá povaha – hrubě dobromyslný a libující si v nejjapných a nečetných žertech. Tvor bez jakékoliv rovnováhy, ze vzteku do smíchu a nazpět, rovnováhy a jistoty měl jen tolik, kolik mu stačily opatřit naučené floskule z opakovaných školení a velmi ochotně osvojený návyk „třídní nenávisti“. Přímo ideální ukázka toho, co vytrvalá stalinská drzúra dokáže udělat z lidového a proletářského primitiva, který se socialismu otvírá dokořán **právem**, ale bez nejmenšího kritického korektivu a bez jakýchkoliv zábran mravní míry. Nenařídil mne „třídně“ celou svou bystrost stalinismem zvrhlého neurvalce a pokládal za nemožné a přímo

za nedovolené, neřku-li neslušné, že bych ho neměl nenávidět předem a od přírody i já, vztahy vzájemné nenávisť ode mne přímo vymáhal, vždýl by potom naučená floskule lhala! Když jsem oponoval jeho obvinění ze „zrady socialismu“, rozžrtil se a litoval zlostně, že mu nově vydané předpisy o zacházení s vězni „zakazují“ mne bít, a vsutku mne za celou dobu vyšetřování neuhodil: jak bych mohl nebýt „zrádce socialismu“, když přece stojím zde, v Bartolomějské, před ním jako obviněný a on mne třídně nenávidí, a já tedy nutně jeho! Ale na víc než na tohle kočičí honění vlastní ohánky nestačil, byl z těch starých, úplně zatvrdělých v metodě mlácení, pokud se nepřiznám; v nově nařízených způsobech šetření lstí a psychickým nátlakem byl nesvůj, nebyl ani úskočný ani důmyslný a postrádal naprosto kombináčného důvtipu. Neměl ani příbližnou představu o podstatě vzdělání a vzdělanectví, nedovedl ani využít, v čem záleží můj způsob života a myšlení, ba ani druh a smysl mé práce, a automaticky trval na stanovisku, že všechno, co v mém povolání, konání, ba i jen běžném fungování zůstávalo mimo jeho dosah, nepochopitelné a třebaš i jen cizí, je už a právě „zradou“. Zradou mu bylo samo intelektuáliství, bylo mu podezřelé umět psát bez chyb, zanášel horlivě a nesmírně uspokojeně do seznamu mých „přiznáváných“ provinění, že umím španělsky (– vždýl tam vládné ten krvavý fašistický pes Franco! –), že jsem pro Vyšehrad opravoval cizí překlad Dona Quijota. „Přiznáváte, že jste pro ně opravoval toho Quijota.“ „Přiznávám.“ Do protokolu zrad socialismu! Zřejmě jsem byl už po několik dní před zatčením osobně krok za krokem sledován, věděl, že jsem se před dvěma dny cestou z Perštejna zastavil v Jiřském kostele, kvitoval to s posměchem jako projev „kostelníčení“, tedy víry, ale viděl v tom i průkaz mé politické viny, jenž mi uklouzl. Rozžurlo ho lejtvo v kádrovém materiálu, jenž mu byl o mně dodán, z něhož plynulo, že jsem se nedal nasadit k lopatě, ohlas Havránkova udavačství za mnou dolehl až do Bartolomějské: Jak jste se *mohl opovážit* odmítnout práci s lopatou! Být vzdělaný, mít za sebou školy bylo pro něj něco zároveň neuzitečného a povalečského (a tedy přímo po korekci lopatou volajícího), směšného (a tedy neprávem požívajícího úcty) a podezřelého (a tedy rovnou obžalovatelného). Ze své vlastní pouti za *literou* mi pobaveně v chvilkách vlastního oddechu nad černou kávou s cigaretou líčil, jakým útrapám svou vzpurností vystavoval na obecné škole svého učitele a jak si po každém jeho trestu přišel do školy na učitele došlápnout jeho třídně uvědomělý otec, komunistický dělník. Psal protokol, a jak už bloudil rozmarnými školáckými vzpomínkami, svezl se mi, že se nikdy zaboha nebyl s to naučit – a teď mu to přece jen chybí –, proč a jak se jednou píše jednou *mně* a podruhé *mě*. Z toho si nic nedělejte, to nevědí dnes ani největší páni, odpověděl jsem mu, ale je to docela jednoduché: Kde byste v řeči

s kamarádem řekl „tobě“, napište „mně“, kde „tebe“, napište „mne“, a kde „té“, pište „mě“. Ale bylo to pro něho příliš složité, zůstal u svého pravopisného svérázu, jak jsem se přesvědčil z protokolů, které mi předkládal k podpisu. Jmenoval se V.... K...., ale byl bych špatně dopadl, kdybych dal najevo, že jsem promkl do tajemství jeho úřední anonymity, jež měla zůstat absolutní, přinejmenším by ho byli vyměnili za lstivějšího. Dávno jsem pochopil z jeho zasvěcenosti do případů uvězněných katolických spisovatelů, že vyšetřovatelsky fungoval i u nich, a za starou výpověď Šnajdrouvu, kterou mi předložil, aby mne jí usvědčil, jsem si přečetl podpis „vyšetřujícího orgánu“ a za tím jménem **tečku**, jako na konci věty. Na konci protokolů spisovaných se mnou, které podpisoval pečlivě až po mně a mimo můj dohled, jsem ho pak desetkrát viděl zdůrazňovat svoje jméno různým vpichem, jako vbodnutím štyku.¹⁾ Přec ho tedy právě ten osudný pravopis prozradil, příliš kdysi opovrhoval tím panem učitelem, aby si všiml, že za podpisem nikdy tečku neklade! A tak nic ve zlém, soudruhu K., anonymním Ztělesněním Socialistické Spravedlnosti jste pro mne zůstal, a zbytečně jste na zvadlého hadrníka v koutě své kanceláře plýval hrubostmi i výsměchem, hrozbami i lstí. Sám o sobě byl tento rachtavý policajtk, jenž by byl vydal veškeré svoje myslitelné maximum společenské užitečnosti jen s bílým pendrekem v ruce na křižovatce jako zmechanizovaný učovatel silničního provozu, pouze omezený člověk s dávkou zloby v sobě, která o něco málo přesahovala snesitelnou přirozenou míru. Dříve bylo to, že učení, které si ho úskočně osedlalo, v jeho chudé a banální lidskosti apelovalo právě jen na tuto dávkou zloby, a zcela snadno ho naučilo dítav se na svoje zajatce jako na přirozené nepřátele, které je třeba zničit, **zničit!** Propůjčilo mu k tomu nad člověkem moc, a jakmile té moci okusil, zcela nutně ztratil vládu nad sebou, v náslníkoví hyne člověk přirozeně a rovnou. Domnívá se plnit blahodárnou společenskou úlohu, a je jen lidský vřed. V společnosti, kde taková mentalita udává ráz, lidskost se rozkládá, a s ní všechno, co mohlo být látkou zdravého občanství. A tihle lidé si dělají nároky na úlohu společenské občanství dokonce obroditi! Sami úplně, ač nevědomky zkažení, mohou však i tu lidskost, kterou násilně cepují, jen pokazit. Jejich cílem je přimut člověka v jejich moci, aby se vzdal veškeré naděje, ať se poslušně smří, ať umřítí i zoulá. Takový udupaný tvor je ve skutečnosti netvor, který by svého mučitele opravdu nakonec roztrhal na kusy. Je si těžko představit, do jaké míry je možno propůjčením nespravedlivé moci nad člověkem zkazit lidskou povahu, to říká kdosi Dostojevskij, ale je úplně nepředstavitelné a nevyjadřitelné, do jaké míry ji v lidech vůbec, ve vládci i v **oběti**, przní stalinismus svým mirzkým učením o povinné třídní nenávisti: do posledního prášku vyhlazuje z člověka samotnou možnost toho, co slibuje, proměny

1) (z ruš., tam z něm.) – ruský bodák na pašku

a obrody lidskosti. Chvillemi přicházeli mého vyšetřovatele na chvilku vystřídat jeho nadřízený včetně prokurátora, děšili mě i zesměšňovali, do zblbnouti si dávali opakovat moje životní „curriculum“, pátrali v něm po zámlkách a rozporech s předchozími výpověďmi, žádali mne o „politické profily“ českých spisovatelů, i komunistických, ba dokonce jsem byl pobádán, abych otevřeně a bez obav – „to odsud nepijde dál a nepijde do procesu“ – vypovídal svoje vědomosti o Václavu Kopeckém! Neboť v stalinském policejním státě si není bezpečně nikdo, tam se někde sbírají konfidence i o Prvním Policajtovi, na Slánského byl za jeho zády jistě shromažďován „materiál“ už léta před jeho pádem, je třeba mít připravenou oprátku pro krk každý, každý! Odbyl jsem jejich zvědavost výrokem, že Kopeckého pokládám za vzor marxismu, a slupli tu bezúsměvnou ironií s nevolí sic, neboť stáli spíš o dlouhou výpověď na téma plavivého, jedovatého a neupřímného tajrlitství, ale nedošlo jim, že svojí řečí říkám právě to, co chtějí slyšet. Jednou při výstechu vznikl i jakýsi zmatek, pobíhání a telefonické svolávání, můj komisař „musil“ na krátkou poradu a mne „zaitím“ s pevně zavázanýma odvedli „čekač“ do nějaké blízké místnosti, kde nicméně už někdo seděl, a ten někdo mi k lýtkům zavadu přistrčil židli a s ponuře stručnou ohleduplností k mé zřejmé únavě mi jediným slovem dovolil sednout si; a to slovo mne bleskem mělo sklít náhlou jistotou, že moje vyšetřování mají pod dozorem sami sovětští odborníci a být poslední ranou do mé vůle k odporu, neboť to slovo znělo *jiaditě*, a byl jsem na zlomek vteřiny v hloupém pokušení mluvíciho opravit správným *saditě*. Výslechy se mučivě vleky. Bylo mi čím dál tím zřejmější, že se vyšetřování točí v kruhu a na nicotnostech, že jsem v očích svých vězňitelů jen předmětem *čtře nenávisti*, vinen *jakožto takový* a protože *já jsem já*, poněvadž jsem s nimi v letech 1945-1948 bojoval o svobodu duševního a kulturního života a národní orientaci, a *svůj boj jsem po všech stránkách vyhrál*, a to mně neodpustili. Museli mne tedy pronásledovat absolutně *nespravedlivě*, nezákonně, z čiré zvěle, a byli si *toho vědomi*. Neměli na mne nic, nevěděli nic, nic, krom toho, co jsem nezapíral, byl jsem svým způsobem unikát, *těžeň státnímu a l'žal par*, k mému zatčení je opravdu přiměla jen krajně už znetrpělivěá nenávist k osobě, jež se jim stávala symbolem nepovoleného, třebaš umlčovaného nesouhlasu. Již to přinášelo neocentelnou výhodu: budu u soudu parádovat jednotlivě a sám za sebe, nemohu být amalgamován k žádné partě, neocentnu se v čele žádné konspirativní skupiny „Černý a druhové“. Vyšetřování se stále patrněji usměrňovalo, to jest bylo k nevléi vězňitelů zatlačováno do dvou směrů, z nichž první jsem dávno volil sám a vlastně jej nabídl za vějčku jejich nenávisti. Tím směrem byl můj domnělý úmysl utéci do ciziny. K němu obžaloba přitěpila vzdálenou příslušnost ke skupině

již odsouzených spisovatelů tzv. Černozenelé internacionálně. To i ono byly fakticky slepé uličky, v nichž se vyšetřovatelé velmi brzo začali zmítat v spleti prostupujících se a jim nesrozumitelných osobních i literárních vztahů, ze které nedovedli vybrát jinaak, než že nakonec přijímali samotné moje jméno za vlastní důkaz viny, svoje domněnky o mých úmyslech za moje prokázané činy a moje nezakryvané sympatie k lidem jiného přsvědčení, založené na mé účtě k jejich charakteru, za politický souhlas s jejich společenskými cíli. Tak to zavedla procesní zvlé čty Slánského, mímili s ní i po něm navždy vystačit. V tom ohledu se mi zase vyplácela skutečnost, že mne dovlekli na soud s takovým zpožděním. K mému úmyslu utéci, spáchat tím velezradu a pokračovat v ní v emigraci, disponoval soudruh komisař dokumentem, jež pokládal za rozhodující: dopisem Josefa Palivce do ciziny, v němž doporučoval emigrační odchod významného demokratického činitele, průhledně, ač bezejmenně označovaného (– byl jsem to vskutku já –), našel v cizině měli vyvinout iniciativu k usnadnění odchodu. Dopis zaslal Palivce ven cestou, kterou pokládal za zcela spolehlivou, totiž prostřednictvím pražské odbočky tiskové služby Spojených národů, vedené z ustanovení Spojených národů Čechem, někdejšíím našim úředníkem zahraniční tiskové služby, Palivcovým přítelem již z mládí, pak z Paříže. Tento A. B., v první republice agrárnícky chráněnc, byl ostatně i mým známým, ba většiny levicových literátů, pohyboval se v pražských literárních vinárnách jako ryba ve vodě. Byl to ten z odbojové skupiny Šmorancovy na počátku protektorátu, který se pak jediný po válce vrátil z německého koncentráku, a za znalost důvodů této výjimečné nacistické milosti ho naši soudruzi měli v rukou a souhlasili s jeho převedením z obnoveného Černinu do pražského *office* SN: kopie všech instrukcí ze Společnosti jemu i veškeré korespondence jdoucí jeho rukama ven odevzdával našf Bezpečnosti, opravdová *áme peráue*²⁾ dohledávaná alkoholem a svědomím. Anonymní zmínka o mně v Palivcově dopisu byla jím pro Bezpečnost opatřena hvězdičkou, která odkazovala k vysvětlivce pod čarou: „prof. Václav Černý“. Když mi to místo komisař vítězně přečetl, vzal jsem je na vědomí bez poznámky, nepoložil jsem ani protestní otázku, odkud soudruh břeje jistotu, že vysvětlivka nelže a že jsem vůbec věděl a souhlasil se záměrem disidence dopravit mne ven. K obžalobě mého spojenciví s Černozenelou internacionálou operoval soudruh zjištěním mé literární spolupráce s Výchěhradem a mého styku s rodinou Bedřicha Fučíka, když jí zavřeli na léta uvěznili žvitele. Vzniklo okolo ní po procesu takové zděšené prázdno, že ji opustili i nejstarší známí a přátelé, včetně starých autorů Melantricha, a že osvědčit paní Jitce a třem dětem, že se nad nimi zcela nezavřely vody lidskosti, připadlo mně, známému celkem nedávnému, jenž Melantrichu za nic nevděčil, patřil

2) (angl.) – *kanclář*

3) (fr.) – *ztracená duže*

vždy ke kulturní levici, proti našim katolíckým byl vždy dosud ostře nabroušen, a mohl ostnatě opuštěným prokázat jen služby naprosto nepatrné. Ale že se lze v životě nepokrytě chovat z pouhých popudů lidské slábnosti, bylo nad pochopy soudruhů šmahem, navštěvovat občas Fučkovy bylo důkazem „sdlílené velezrady“. A s obžalobou z velezrady v nesmírně zmateném vyšetřovacím aktu jsem byl dne 12. prosince konečně odvážen z Bartolomějské na Pankrác, a k povzbuzení připojil soudruh komisař ještě peprný ústní dodatek: Máte toho za patnáct. To už na patnáct let žaláře, to byla za ten zločin obvyklá dobová taxa.

Dopravili mne do pankrácké soudní vazby vězeňským antonem se zavázanými očima a v poutech pod dozorem mladé estebečsky, hrubě mi zakazující zvedat ve voze hlavu, abych snad průlinami podél nosu nepoznala, snad podle dlažby, kam mne vezou. Nevzpomínám si už, do které cely v patře mne na Pankráci strčili, nebyla příliš daleko od té, kde jsem v péči gestapa strávil konec války. Dozorci mi otevřeli dveře, vpadli jsem dovnitř, závoří za mnou zarachotily a přede mnou se od zdviženého a zahákováného kavalce, o který se loktem opíral, odlepil dvacítilitý slamený hezoun, aby mne uvítal, už na mne čekal. Představil se mi ve vši formě, div ne jako v salóně, kam má za chvilku k dvěma hostům, kteří se neznají, vstoupit hostitel: „X. Y., agent FBI“! Jak důvěryhodné překvapení, a jak jen pasuje k mému „zločinu“! A neměl-li pak jsem děkovat náhodě, že mi dopřála společníka tak přitažlivého, zasněženého, sdlného a – zvědavého! Svoje osudy mi, téměř pyšně, vysypal ihned: řádní mladíček z Kladenska, žijící u matky zřejmě bez kázně a bázně, utekl do Bavor spíš před prací než z přesvědčení, byl tam v táboře zverbován americkou službou, asi pro svou ochotu k dobrodružství, povrchně vyškolen, poslán zpět do Čech s úkolem a polapen našimi orgány hned po přechodu. Svědčila o tom jeho dobrá znalost poměrů v bavorských uprchlických lágrech a několika časových německých odtrhovaček a la „Mutti, gib mir a Pferdchen“! Ale zrovna tak bylo možné, že ho americká služba brzo ocenila po pravé hodnotě a při první příležitosti expedovala zpět do vlasti a do pasí, o které předem věděla, hodila ho prostě přes palubu, tohle obě protivnické strany dělaly často s bezohledným, ale prospěšným cynismem: Zavřete si ho tam sami, soudruzi, než to budeme musit udělat my! „A zač tu jste Vy?“ Já tu jsem omylem, zázraku Ef Bí Aj! Kluk byl charakterově odporný, nevyvázaný, neslušná ukázka válečné mládeže. V nepravidelných intervalech ho odváděli k výslechům, ale žádný, ani dodatkový výslech nemohl být tak krátký, to ho předváděli k donášce, vypovídat, co vyřál ze spoluvězně, na kterého byl speciálně nasazen. Když za pár dní svitlo, že marně, zrušili naše osamění ve dvou a cela se rychle zalidnila strídajícími se cuvasky. Agent nás opustil tuším už v lednu, naposled šel před skutečný soud a přinesl

si od něho, celý zkoprnělý, osmnáctiletou paletu. Do poslední chvíle doufal, že mu donáščství přičtou k dobru, dělali to zřídka, ale naděje je naděje, a prakticky se kymácel mezi bláhovým domněním, že ho pustí domů anebo odsoudí na chvilku, a hloupou iluzí, že to všechno „praskne“ ještě za jeho pobytu v žaláři, a pro ten případ měl už rozmyslený plán běhu o závod rovnou z Pankráce za pomstou na lidech, kteří ho dostali do kaše. Štěstý den a vánoce jsem na cele trávil ještě s ním, ale již ve třech, a třetí, chlapec jeho věku Albert Schaeffer, zůstal podnes mou lidsky nejdojemnější vzpomínkou *děle mie prigioni*, mých vězení, mluveno s nejdražším klasikem politických žalářů. Bledý plachý hoch s nějakou krátkou obchodní školní nadstavbou, ale s užasnou potřebou duchovního třibení, upřímně a naprosto nenáročně oddaný všemu, co uznal za dobro, a všem, ke kterým pojal úctu. Byl úředníčkem správy jáchymovských uranových dolů, které se po únoru hemžily politickými vězni. Nelidské podmínky jejich otroctví ho pobuřovaly a dohodl se se třemi z nich, že jim dopomůže k útěku z tábora, a oni ho za to vezmou s sebou přes hranice, aby se dostal do Ameriky, kde má příbuzné, a dokonce ho tam čeká jakási dědičtvi. Útěk se podařil, rozptýlili se, aby zmátli stopy, měli se za tři dny sejít znovu na určeném místě: a on se na ně dostavil jediný! Čekal ho trest nelítostný, půjde na nekonečné roky tam, odkud pomáhal jiným. Osud soucinného dobráka naprosto nepokažených pudů lidskosti, který dál a po svém, do zblbnutí, ve světě docela zvlíclem očekává od každého na činy své ryzosti reakci stejně blížencekou! A vedle těch dvou chlapeckých anipólů chumelence obvyklých vězeňských typů té chvíle. Agrární odborník ze správy postátného velostatku u Prahy, kterého jeho politický šéf, bývalý podruh, dal odvést, ještě nedostrojeného a v pantolích, rovnou do basy za to, že se jemu, naprostému nevědomeci, opovážil oponovat podle své zemědělské zkušenosti a vědomosti; zkrátka „sabotér státního hospodářského plánu“. Vesnický chasník od Zbirohu, dopadený u Kraslic na útěku před následky svého šprýmu, jímž s kamarády přes noc znemožnil stranickou slavnost, chystanou na zítřek, seděl tu s třetinou své zatím pozatýkané vesnice, a hlavní úzkosí toho sympatického venkovského zpěváka bylo, dokáže-li Alena – měl pro svatbu – na něj čekat plných deset let, které mu kynuly. Tenisový šampión Gaska, to byly velezradné styky s cizinou. Neúhledný, pokrivený jězédáček z Dymokuru, kde v družstevním prasinci úspěšně obstarával červinkové epidemie selat, takže státní dodávky sice plavaly, ale družstevníci se topili v sádle a mase; byl to mazaný chaluupníček z těch, kteří se k novému hospodářskému řádu libitě přivinuli, a byl proto přes svou lísavost od našeho agronoma předmětem neskrývaného opovržení, ale představoval mezi námi i jakousi vězeňskou aristokracií, neboť to byl pouhý zlodějíček,

a žádný „zásadní nepřítel režimu“, však šel také za pár neděl od soudu rovnou domů. Uměl dobře číst zanesené záchody, byl nám velmi platen. Život v pankrácké soudní vazbě byl nesrovnatelně smesitelnější než v bartolomějské výšeřovací. Konec výslechům. Jakés takés půlhodinové procházky denně po vězeňském dvoře. Oblékl zase vlastní šaty. Tu a tam dopis domů, dopis z domova. Směls čist z vězeňské knihovny, s tou četbou se to mělo tak: kolik vás bylo na cele, na tolik knižních jednotek měla cela nárok, knihy vyměňovali dozorcí jednou týdně a ovšem bez ohledu na to, dočetl-lis či ne, hromádka knih se prostě posunula ze dveří do dveří, a běželo, toť se ví, o knihy pečlivě probrané, stará vězeňská knihovna šla asi do stoupy a nová četba měla účel především „přeskolovací“ a „politicko-nápravný“, samý Marx a Engels, Gottwald a Zápotocký, Řezáč a Drda. A přec dvě vzpomínky z knih, které mezi nimi prošly jako „nezávadné“. Četl jsem tam poprvé Orzeszkové román „Nad Niemnem“, a zanechal ve mně tiše a nekonečně smutnou, tklivě sladkolestnou pachut vlastenecko-povstaleckých tradic, usínajících po desítky let v písku nezdarů do úplného vyslehného bezvědomí, libě šalebnou vůni iluzí, které si zoufalý vlastenecký cit tvrdosěji skládá do poštelých idealistických vizí smíru, neřku-li milostného splynutí věrného lidového selství a vyčerpaně rezignovaného vzdělanectva. Bylo v těch iluzích i něco úřetlivého a posilujícího, totiž poučení a vlastně celý význam dávného polského mesianismu, toho blouznění ze sebe samého se zas a znovu obrozujícího, od jednoho vzdusného zámku k druhému, od marné útěchy do marné útěchy, od neúčinného myšlenkového snu do neúčinné myšlenky další, jen ne propadnou do hluchoty a prázdnoty bez myšlení a snu, udržovat bláhový plamínek, dokud k němu náhoda-nutnost dějin nepřistřicí příležitost výbušnou směs. Ta Orzeszkowa mne pak obloukem vrátila k Mickiewiczovi a navracela občas k Polákům vůbec. A druhé setkání bylo s Ladislavem Stehlikem „Kvetoucí trnky“, a nad tím jsem si teď zas definitivně ozejmil a zprotivil nekonečnou chytráckost českého podučitelství, mazanou neplodnost, naraftěnou krotkou něhu, falešnou jemnost, obratně zvyvyptjčovanou z Horových lyrických zázraků, to odkoukávací věčně kolaborování s každou skutečnou tvůrčí silou, ale ovšem i ochotnou smířlivost pasující ke všem větrům. Skutečný „made in Bohemia“ profějšek prasečkářského jézédáčka z Dymokur. Přes to naše přeskolování knihou učinil náhle čaru vězeňský pracovní úkol. Náš státní obchod měl asi příležitost odbýt kamsi notné kvantum peří, ale kdo je honem honem sedere? Věžňové nemožou odříci a pracují lacino. Dodali tedy na Pankrác pár vagonů smrdutých papírových pytlů nabitých opeřením, dokonce slepicím, smeteným do hromad i s posledním trusem pobojené drůbeže, a rozdělili je do cel po natlapaném pytlí

denně, úkol po samu mez nepřetržitě práce čtyř chlapů od rána do setmění: tak na rychlé souchotiny do dvou měsíců toho dusivého a páchnoucího díla v uzavřeném prostůrku, kde by ve vířícím pětovém prachu hůl stála. Závídli jsme svým již odsouzeným druhům, které každé ráno již za tmy odváželi ze dvorů na práce, asi stavební. Od nás, dosud neodsouzených, taková práce nesměla být žádána, uložili nám tedy jinou, skrytou a horší, v předepsaném akordu a za odměnu – 1 Kč uznávacího poplatku za den práce. Nezbohatl tedy z té práce, „matky pokroku“, mezi námi sice žádný, ale také se nikdo nevzpíral, ponevážd nám bylo zároveň dovoleno přilepšovat si z peněz, které naše rodiny věznicí poukazovaly na naše žalární konta, nevím už čím vším k jídlu, ale hlavně několika cigaretami denně. Kouřilo se dovoleně půl hodiny večer od šesté hodiny, a ponevádz v naší cele seděl samý nekuřák – každý nicméně cigarety objednával – kouřil jsem v koutku za dveřmi šťastně a vlastně hlavně já, a ponevádz zase jsme vlastní sirky mít nesměli a jen dozorce nám úderem šesté poprvé a naposled z prahu zapalovačem připálil – další cigareta se pak zapalovala od posledního uhlíku předěšle – potahoval jsem z jedné, téměř nekonečné, asi dvanáctinásobné vlny v jediném tahu po celou přípustnou dobu. Zato jsem skoro vůbec nejedl, a jíst ani nemusil, a protože mi jídlo nikdy moc neřikalo, ani jsem si nikdy na vězeňskou stravu nestěžoval a jejím nedostatkem netrpěl, mne by bylo dost nesnadné mučit a lámat hladem. Na pecečinou německou sličtlu z konce války na Pankrácí si vzpomínám bez hrůzy a mstivých pocitů, nevěděl bych ani, k čemu přesně takové mstivé pocity upnout, nikdy jsem nedbal ani nerozpoznal, z čeho se *das Dreck zu fressen*,⁵⁾ jak říkal o našem jídle scharführer Jenne, vlastně skládá. Ta hodinka těch polykaných vln v koutě za okovanými dveřmi cely představovala skoro jakési falešné chraplavé blaho. Vedle něho snad ještě noc, chci říci spánek, byl-li to spánek „jako by tě do vody hodil“, bleskový, kolmý pád do propasti naprostého sebezapomenutí. Míval jsem takové, bezpochyby z čiré nutnosti sebezáchovy. Tu neplatily verše Dziadů:

Noc smutna w wiezieniu...

i by...

jako prorok na pustyni

*damaj o tuem przeznaczeniu...*⁶⁾

Ale i s cigaretami – buďte požehnány, dobrodělky, zůstanu váš až do posledního dechu, až do toho karcinomu plíc! – i s hodinami bezvědomí v propadlých spánku jsem ve vězení tál jako svíce a uvědomoval jsem si, stačilo mi podívat se na zápětí nebo přejet rukou po vlastní tváři, tu přímo děsivou zákonnost či nezbytnost své povahy. Strávil jsem život přemýšlením o svobodě, celé moje působení se nikdy nepřestalo tak či onak točit okolo svobody jako skutečnosti,

5) (něm.) – svinstvo k žrádlu

6) Smutná noc ve vězení a ty... / jako prorok v pustev přemýšlej o svém osudu

která člověka zakládá, i veškerou jeho kulturu. Ale ta potřeba svobody je ve mně starší než všechno nabytí, dovypřemýšlené, je starší než má přesvědčení a můj rozum. I než moje lásky. To všechno je naopak jen, pokud moje paměť a moje rozpoznání vůbec sahá, pouhým výkonem, nebo účinkem, nebo zvůli, zbujnictvím a hříchem mé svobody. Nutnost svobody je ve mně doslova fyziologická a fyzická, necítím ani potřebu hnout rukou nebo pokoušení učinit krok, ncn-li to svobodně; a uměl bych lehnout a nechat v sobě vyhasnout vědomí a pak sám dech, kdybys mi vzal se svobodou i výhled do ní, byť i v nekonečnu, poslední možnost buže o ni a naděje na ni. Nejem nic, nikdy jsem nebyl vlastní nic než polzace vlastní svobody, chvíli rozumná a plodná, řízená k dobrým cílům a mravně svolná, chvíli samočinná a samoúčelná, anarchicky neuzičená, leda zaměřená k slastem, pokud ve mně pocit svobody zaněcovaly; byl jsem té svobody vůle i zvůle. Když mně svobodu život omezil, když jsem si ji sám na chvíli dobrovolně zakázal, převracel jsem se celý v touhu, představu, sen svobody opět navrácené, nebyl jsem leč **svou budoucí svobodou**. Obojí moje uvěznění, i v odboji i toto nyníjší, mi jen krajně doozřejmilo mou čirou osobní evidenci: dřív než předmětem mého myšlení, dřív než mravním požadavkem, je ve mně stav svobody přímo podmiňkou tělesného života, a mez, nepřekročitelnou mez té své fyzické nutnosti nemohu odhadnout na víc než na dva roky: na té hranici se svobodou konec i miře, jako na povel a ostatně lhostejně. Bylo vyloučeno, sám slepý a hluchý životní pud mi to říkal, že bych byl s to se na nesvobodu zaříditi, etablovat se v ní. Dostojevskij ve svých Zápisích z mrtvého domu (d.I, K.1) mudračí o člověku jako o „tvoru všemu přivykajícímu, a to prý je jeho nejlepší definice“. To je nesmysl, a znamená to jen, že tento odporný génius byl v domě mrtvých sám sebe schopen seříditi na návyk doživotního otroctví, talent ostatně ruský, ale já ho naprosto postrádám, bytostně a přímo fyzicky si jej ošklivím. V té rozporuplné bibli poloasiatského Masocha, pářeného se Sadem, si naopak připomínám pronikavé svědectví o trestanecké dychtivosti po kopějkách, nabud jak nabud, aby si katoržník mohl z nasrádaných rublíků ožrale a zvířecky zahýřit – a proč? aby si přece opatřil iluzi svobody, neboť když rozhazuje peníze jako smetl, žije na chvílku *podle své vůle*. A ještě jiné pozorování, o trestancích pokorně a klidně po léta poslouchných, a najednou propukajících v nesmyslný zločin, vraždu: „Dívají se na něj a diví se.“ Ale vždyť je to jen výbuch vlastní osobnosti, křeč stesku po sobě samém, nutnost projevit se a zlobně, zběsile a zatměle odvrhnout svoje ponižení: trestanec přijmout svou nesvobodu jako něco definitivního a nezvratitelného **nemůže**. I kdyby měl katorgy na dvacet let, bude si dělat, musí si dělat čárky, a umazávat. Tím žije. A tlachem o tom, co udělá první

den, až ho propustí. Dostojevskij sám mluví o touze katoržníků, „aby jim určili lhůty“. A tak tedy hlad? K smíchu, i tu čtivku bochánku si, chcete-li, sežerte sami, beztoho jí polovinu nabídnou pokazdě mladému hladovci vedle sebe. Cigaretu však ne! Že ode mne žádáte práci a za chvíli možná budete vymáhat otrockou dřinu v dolech? Žádejte si, vím, co mohu očekávat od sprostí nespravedlivých mřch, a dokážu nakonec, naučím se jako kdokoli jiný proměňovat svoje tělo v pouhou páku krumpáče nebo lopaty. Že jste mne zamíchali do plev a za chvíli zamícháte do něčeho horšího, to už je spíš na pováženou, Dostojevskij vykládá nadmíru pronikavě, oč krutější je týž trest pro vzdělance, odsouzeného sdílet jej v lidovém davu, než pro člověka prostého nebo dokonce sprostého. Říká, že je desateronásobně mučivější, protože nutí rybu vytaženou z vody dýchat na žhavém písku. Míchat ve výkonu trestu vraha, prostitutu, zloděje se vzdělanecským politickým disidentem, jenž se provinil myšlenkovým nebo mravním nesouhlasem, to byla ostatně pradávna zvyklost carské ruské justice, podděná z orientálních tyranů, daleko dřív než se stala integrální složkou stalinské „spravedlnosti“, v níž se zakrývá simulací proklamaci lidské rovnosti a stejnosti: ani na své rodné asijsko-carsko-ruské lince, ani svým původem falešného rovnostářství nemá nic společného s Evropou a dýše z ní předeevším tajená nenávisť k naší vzdělanosti. Nevěťm, že by sám Dostojevskij přitom byl změnil celou hloubku tohoto neoprávněného a nezapočítávaného utrpení, to by se musil ne klanět po pás, ale přímo kajícíně plazit po kolenou před osudem těch Poláků odvlečených do sibiřské katorgy a otloukaných nevolí posledního mužického vraha hůř než ten uvězněný ruský židáček, kterého mají dokonce rádi, protože je směšný. I Dostojevskij je k Polákům jen slušný, petrohradský slušný, ale v gruntu jim má za zlé, že vůbec a bez výhrady odmítají dýchat i ten ruský vzduch, přece ten nejlepší a neživější ve vesmíru, a to jen proto, že je ruský; má je za mravní zatvrzelce a slepce; je naprosto neschopen – vzhledem k nim jako polským insurgentům⁷⁾ a jen pro polství uvězněným – cítit i samo svoje ruství jako mravní zadluženost a úhonu. Ale vykládejte tohle Rusovi! Zato trefil do černého modelem svého chování v promiskuitě žaláře: za nic na světě mezi nevzdělanci nepouchávat svoje vzdělání, nenadbíhat jim, nelisat svoji vzdělanost k jejich barbarství, neodbívat hlasitě jejich prostotu ani sprostotu; byli by jim pohrdali. Mně v tom ohledu ve vězení ještě víc pomáhala moje povaha, než mi přinášelo pomoci moje vzdělané sebevědomí, povaha, jež se v životě téměř nikoho neštítí, ale také se nikomu dokofrán neotvrá. Proč bych se ti zmučeně vemlouval a ucházel se o tvou přízeň, hlupáku, nebo hrubče, nebo prasáku! Vidím tě a beru tě na vědomí, ale nebětu si tě k srdci ani svým strachem, ani svým zájmem, ani pokušením tě zlepšit!

Ale uvědomoval jsem si hlubokou identitu stalinismu s chováním barbarského hrubce k spoluuvězněnému intelektuálovi: Chceš-li se mnou vyjít, zapomeň na své vzdělání, leda by mohl posloužit i mně; poslouchěj, mlč k mé sprostotě a zapíš si za uši, že v téhle base jsem páнем já, a tebe, leda jako svého poskoka, nesnáším zásadně! A tak to pro mne opravdu v žaláři nejhorší, byla jen ta nesvoboda, a dírula mne stejně tělesně, jako mne přiváděla na pokraj rozumu mravně. Vnímám jsem ji tělem i duší jako nesnesitelnou a smrtící úlonu, jako zhanobenou fyzické, jako ponižení mé důstojnosti, jako zavilou křivdu činěnou mé lásce, mým milovaným. Od těch, ženy a dítěte, jsem měl zprávy málo, jen nepravdivelné a nepravdivelně doručované; jiné žádné. Ušlo mi tedy samozřejmě, že se v Praze objevil Jean-Paul Sartre, tehdy právě na vrcholu svého světového věhlasu, ale zároveň i v okamžiku svých ideologických líbánek s marxismem. A poněvadž politický komunismus si nikdy nedá ujít příležitost, kterou mu nabízí podobná pošetilá intelektuálnína světových kapacit, pozvali ho rychle do Moskvy a za časného jara 1953 ho s okázalým pohostinstvím uvítala i Praha. Chyba lávky nastokrát, bylo vyloučené, že by se Sartre v Praze byl mohl *nezastít* po mně, jen náhodou jsme se do té doby v Paříži několikrát od svých vlastních pražských krajanů o mém osudu, vyslovil přání na mně ptal a jak se o mně vyslovoval, zvěděl jsem až dodatečně z úst našineckého literáta, který ho provázel po Strahově a použil chvíle, kdy se úřední ministerská Sartrova „právočkyně“ musila vzdálit k telefonu. To Sartre už skoro všemu rozuměl. Mně v dané situaci nemohlo věru uškodit, došlo-li našim soudruhům, že moje odsouzení může vzbudit kulturní skandál v cizině – už jim zase jejich zahraniční pověst začínala nebýt docela lhostejnou – ! Ostatně i domácí kulturní svět přispěl k mému případu jakýmsi protějškovým, třebaže opačným komentářem, tentokrát perem literaturní konfidentky Jarmily Glazarové. Bylo už od počínorových procesů ustáleným zvykem naší stranické spisovatelské elity vysílat k zasedání soudu nad nekomunistickými literáty svoje vybrané skety, aby ostudili a denuncovali obžalované a žádali pro ně „jménem „kultury“ nejvyšší tresty, naši stalinisti spisovatelé se v tom ohledu už velmi osvědčili v procesech s Horákovou, Paličvem, katolickými literáty. V mém případě zůstali věrni pravidlu, ale dopadlo to naničovatě, ač ovšem stále mrzce a sízce, což bylo dáno právě povahou „chudé přádelny“. Úpředla v úvodníku Literárek okolo dne mého procesu k „povzbuzení“ mých soudců chudobnou denunciaci ve stylu Souzen je zapříšáhlý nepřítel veškeré pokrokové literatury (– nejmenovala přítom! –) a demonstrovala to mým nespravedlivým stanoviskem k Jaroslavu Havlíčkovi; Havlíček býval jejím intimním

přítelem, a byl to poslední muž, který o ni projevil zájem. Byla to jen mrzácká lež, neboť nejenom že jsme v K.M. Havlíčka přijímali vždy kladně, ale já sám jsem o něm nikdy ani nepsal (také studené jméno Glazarové nesplynulo nikdy z mého pera), zato jsem měl od něho ve svých papírech starý dopis s žádostí o posudek, i kdyby měl být odmítavý, prostě cosi jako *Byť sebepršnější, ale at je to od Váši!* Když jsem se vrátil z vězení, dal jsem sdělit pí Glazarové tyto skutečnosti, necekla ani slůvkem odpovědi, mlčela prostě a dokázala se mi vyvíbat do smrti! A tak mi teprve dnes a zde připadá slušná povinnost vysvětlit nikoliv ovšem případ svého vztahu k Jaroslavu Havlíčkovi, pozdnímu naturalistovi účiýchodného formátu a počestnému člověku, ale k Jarmile Glazarové: Nepočítám jsem nikdy vnitřní potřebu zabývat se jejími knihami, poněvadž jsem v nich vždy cítil uhlazený a technicky obratný výraz duše beznadějně zkyslé, zhořklé životním zklamáním, které nepřemohla, a rozechřívající se jen závisť a neradostným okoušením u výkladů lidské lásky a radosti; a to pokládám za rozpoložení citové sterility, a tedy umělecky málo kladné, i když někdy vzbuzuje ošidné omyly. Čas ve vězení se beznadějně vlekl, žádné vyčerpávající, ale neúčinné kopance mě netrpělivosti jej nemohly popohnat k spěchu. A pak se najednou zbláznil a začal sypat události z rukávu. Jednoho z prvních březnových dnů objevili se naši vězeňští dozorcí s černými páskami na rukávech uniforem. Kdo jim to všem umiřel? Nemohlo být řeči o přímé otáče, ale nepochoptitelně uhybali všichni pohledem, abychom jim to snad nevyčetli z očí. Na procházku na dvůr nás toho dne nevyvedli, den nato zase ne. V celé ohromné věznicí nastal zvláštní neklid, a nikdo nepřicházel jej z choděb okříknout. Pod záminkou čistění oken jsme k okenní zdi přistavili stůlek, vylezli na něj jeden po druhém: daleko, daleko za dvory a střechami bylo mezi budovami vidět na horní patra domů na pankráckém náměstí, vlály na nich černé prapory, v oknech byly vystaveny smutečným flórem v rohu pozastřené podobizny mužů, zdálo se, že s knírem. Do večera znala pravdu celá vězeňská Pankrác, rozechvěla se horečkou, rozezněla výkřiky, jugoslavští vězni rozstrkaní do opačných končin věznic jeásotným voláním informovali z vysokých pater druhý v protějším přízemí. Za dva dny ráno jsem měl první návštěvu obhájkyně, odvedli mne dolů do hovorny, kde již za stolem seděla dr. Lidmila Turečková – přemluvil ji k mé obhajobě přítel Jiří Mašek –, před sebou cigarety a číslo novin, z jehož titulní stránky se v černém rámečku vlídně usmívala na oblažený svět známá tvář Dobrodincova; a mladý dozorce, přítomný poradě, tu šest paní obhájkyni ani nezakázal! Za pár dní smuteční černý z uniforem strážců zmizela, ale nových několik dní, a objevila se na nich opět a bylo zjevné, že se truchlí z příčiny další. Dozorci už nevěděli kudy kam nejistotou a Pankrác se chovala, jako by chtěla prolomit svoje míře.

A za těchto okolností mne dne 25. března 1953, dvacet dnů po smrti Stalínově, jedenáct dnů po smrti Gottwaldově, vedli ráno sklepním podzemím k soudu. Sčítal jsem v duchu souběh šťastných náhod, na jehož závěr soudní líčení padalo, a děkoval jsem přijícné Prožrtečnosti. Semát se skládal z předsedy, soudce z povolání, a dvou přísedících z lidu, straníků ovšem, ale, poslední přízeň nebes, alespoň mužského pohlaví. Jednalo se dlouze, dlouze a kladl jsem si otázku, co prozrazuje tato obšírnost: vraatkost obecné politické situace, kterou soudcové zřejmě pocítovali ještě víc než já? Okázaly projevy náhle oživlé objektivitě? Chtl jste opustit republiku za účelem velezrady, důkazem je tento list do ciziny. Já: Nepsal jsem jej, nevím o něm nic a nemí mně nic do toho, k čemu mně určovali jiní. Spolupracoval jste s Vyšehradem. Já: Nepochybně, opravil jsem pro toto nakladatelství cizí chatrný překlad Dona Quijota, ale poněvadž lze Dona Quijota stěží pokládat za ilegální a podvratnou tiskovinu, má snad záležet má vina v tom, že umím španělsky? První přísedící: Ta kniha vskukto právě vyšla a mám ji doma, zřejmě byla zákonně povolena. Předseda: Ale stýkal jste se i s rodinou provinilce, odsouzeného pro velezradu. Já: Přičilo se mi chování všech, kdo se k nevinné rodině ze strachu obrátili zády, to je věc lidské slůžnosti, nikoliv projevu politického souručtenství. Musil jste opustit univerzitu jako zásadní odůpřce lidově demokratického zřizení. Já: Byl jsem vskuktu machinací odstraněn z univerzity, ale teprve roku 1951, nebyl jsem z ní „vyaktněn“ roku 1948. Předseda sahá po průkazném aktu, jímž k věci disponuje obžaloba, je to „rozvázání pracovního poměru“, které Mukaržovský ze zbabělosti nepodepsal, jen mi je vítězoslavně odevzdal; a zjištuje ustrnule: Ten papír není ani nikým podepsán, je zcela anonymní, nemohu jej přijmout jako platný doklad k jednání, – a odkládá jej. Nastupují svědkové obžaloby, Šnajdr a dr. Fučík, přivezli je z jejich věznic, svědčí skvěle. Fučík: Černý členem naší skupiny nebyl nikdy, byl to přece politický „anipod“. Odevádějí ho, loučme se pohledem a posílám za ním větu: Přejí Vám, přáteli, vše dobré, a on, poobrátív se ve dveřích: Já Vám taky. Podrážděný předseda: Dopustíte-li se ještě jedné provokace, dám Vás odvést k disciplinárnímu trestu. Já: Chtl jsem zase být jen slušný, pane předsedo! Předseda se uklidňuje kupodivu ochotně, je silně patrné, že sám je reziduem justice první republiky. Řeč obhájkyně, v každém ohledu slušná. Řeč státní prokurátorky – dělnického kádry, v každém ohledu neslušná, přimíutvání projevu příslušné třídě nenávisť, podbarvený osobní zlobou ženštiny všestranně frustrované: Nedal si, soudruzi, dokázat nic, ale přece mu nebudete věřit, pošlete ho kam patří! Soud odchází k poradě k nepřekážání. Vrací se konečně s výrokem: Osvobozen pro nedostatek důkazů. Soudruška prokurátorka trvá na svém, používá práva odvolat

se, posílá mne zpět do vězení. Na cele po mém návratu všeobecná shoda o vlivu Stalínovy a Gottwaldovy smrti na povahu naší justice a chování našich soudů. Soudruška prokurátorka vyčerpala celou možnost držet mne ve vězení do poslední lhůty práva, kterou jí zákon poskytoval, plných pět nedělí se popřála k úvaze, odvolá-li se či nikoliv. Propustili mne z Pankráce dne 31. dubna 1953 do zářivého jarního dopoledne. Poslední dopis, který mně před březnovým stáním, a dokonce již v únoru, do vězení posílala dcerka, dostal jsem v druhé půli června domů, *doslaný* z trestanecké správy uranových dolů v Ostrově u Karlových Var: měl jsem úředním omylem potvrzeno, kam mne předem s tou patnáctkou proponovaných roků na hřbetě určovali a jaký vzduch bych polykal, nebýt neuhadnutelně šťastné náhody mého zatčení do té míry pozdního, že soud se mnou se kryl s odchodem obou stalinských koryfeů ze světa.

Ten návrat domů, chvíle trojnásob zvláštní novou situací, do které se z jara 1953 udál! Žena a dítě zůstaly mým uvězněním bez prostředků a úplně osaměly. Na můj majetek byl uvalen předběžný sekvestr⁸⁾ před konfiskací, na byt začala se tlačit podle zakořenujícího se roztomilého národního zvyku paní domovnice, v té době revolučním řádem věcí a z vůle policie splácějící špiónské služby vládkyně domu; jen poslední zábrany inspirované u těchto lidí představou „Co kdyby se to obrátilo!“ zamezily, aby její početný klan mň byt zabral a mým pozůstalým v něm vykazal koutek. Toik ohledu, alespoň domovníckého, nebylo však lze očekávat od děkanského úřadu fakulty spravované Havránkem: pokud soud nerozhodl o mé vině, měl jsem sice podle zákona platit za „bezúhonného“ a rodina měla dostávat prozatím dál mň snížený plat, zavilý skřet zastavil však výplatu té výpomoci ihned a úplně, mým zatčením mne prostě odepsal z počtu živých a ženu i dítě z počtu oprávněných jedlků. Ženě opatřil Karel Rameš místo výpomocné síly v závodní kuchyni sanatoria v Podolí. Žena nesla svůj osud statečně, jak od ní bylo lze očekávat, čelila mu pevně a věrně, psala mi uklidňující dopisy, ale já jsem tu zlobnou pohanu obou bezbranných cítil desateronásobně: *to*, alespoň pro mne, není věc k zapomenutí ani k odpuštění. Že jim nenabídl pomoc ani otevřenou, ani tajnou a anonymní, nikdo z překynulých nabobů české kultury a literatury, rozumí se samo sebou, moje mínění o úrovni českých kulturních charakterů nové éry se tehdy ustálilo nadoživoti: holá mrzkost, moji draží, havránkovská, a tedy mň než domovnícká mrzkost. Vrátil jsem se, a k stolu prostitranému námahou mé ženy přisedl tím jen další jedlík, malý sic, ale jedlík přec. A zrovna nad tím stolet „vypukla“ proslulá peněžní reforma ministra Kabeše, také českého spisovatele, sběratele, bibliofila, bibliomaniaka, věčejšho mystika-březinovce, čert ví čeho ještě. Za pouhých pět let nového hospodaření a neschopného

8) (z. l. t.) - umučený, soudem ustanovený spřace

mrbání prostředky téměř nezměrnými – režimu padl do klína jak nesmírný majetek Němců, tak obrovská jmění „vykořisťovatelských“ tříd – praobychejný bankrot, ty tam i nové socialistické úspory vlastní dělnické třídy za posledních pět let! Zůstali jsme úplně bez prostředků. A teď mi vyplatili zadržovaný plat, a přepočítali mi dlužný obnos nikoliv v náležitém poměru 1 : 5, nýbrž v onom druhém a kapsářském 1 : 50, dostal jsem osmdesát korun. Dva ze tří poznali teď u nás, co je hlad, protože všechno, co bylo na stole pořádného k jídlu, bylo samozřejmě stavěno před dítě. Ale o tom už dost, obrácím se raději k objektivnímu stavěnému před dítě. Jž byla celá ekonomicko-finanční reforma významu té živé frašky, jž byla celá socialistického hospodaření. V tom na závěr první „pětiletky“ našeho socialistického hospodaření. V tom ohledu byla fraška skutečným **historickým datem**. Oficiálně byl ten trapný bankrotářský kejkl zdůvodňován nutností zbavit někdejší majetnické třídy zbylých nahromaděných úspor z let svobodného vysávání dělnické práce a přinutit je konečně k produktivnímu zařazení do socialistických výrobních procesů. Ale kdepak byly v té chvíli vůbec ještě jaké buržoazní „úspory“ a kdopak v tu chvíli nebyl už zapřažen do mechanismů zkollektivizované ekonomie! I ten poslední křejař z číkoliv kapsy byl z jara 1953 už dávno úsporou z výnosu práce pro socialismus a peněžní reforma byla útokem na pracovní výtěžek naprosto zasloužený, to bylo zřejmé všem. Také nové „vládnoucí třídy“, pracujícím, a obecná deziluze ze socialistické ekonomie zaplavila dělnické masy především. Reforma poškodila hlavně je, ospravedlňovací výmluva stran tajných rezerv buržoazie a její pracovní liknavosti v nich vůbec nezabrala, poprvé, ale hned až do vzteku jim zamotalo hlavou podezření, že jim režim nesydaté lže. Nejprfímější jeho kapsou, a náš pracující lid čítá již po desítky let procento čecháčků daleko nadprůměrné. Přicházely náhle noviny neslychané: stávka v průmyslu v Plzni, dělnické demonstrace, vězeňské prostory na Borech nabitě náhle poděšenými rodinami členů Státní bezpečnosti, utkájícími se do pevného útluku věznice, a za pár dní přepřlované znovu k prasknutí pozatýkanými a zmlácenými starokomunistickými dělníky, odváděnými z protestních manifestací. Na Borech seděl právě mladý Petr Kopta, obžalovaný z pokusu útěku za hranice, neboť se z vojenských aktivních služeb rozejel z Plzně k rodičům do Prahy, z Plzně se do Bavor vůbec nejkratěji utíká, zdá se, přes Prahu. Oddanost našeho dělnictva komunismu byla náhle v troskách, zde začala dělnická skepse, a co nedokázaly způsobit popravu, neslychaný útlak statisiců nevinných, vymýcení kultury a kulturnosti z národního života, stačila za pár dní v mysli uvědomělé pracující třídy vyvolat režimní ataku na lidovou kapsu. V kádrových dotaznících občanstva objevil se pak rubrikový dotaz: Jak se choval za peněžní reformy 1953?,

a nezmizel z nich po léta, unikum v dějinách socialistické světové správy. Ve vývoji veřejného mínění v Československu a poměru našeho dělnictva ke komunismu je ta reforma obratovým dějinným datem, ať si to historik uvědomí!

Jak citelným úderem do sebevědomí strany byla Stalinova smrt, tak těsně následovaná skonem Gottwaldovým, jak náhle a pronikavě jej mocenské orgány až po toho posledního žalárního drába znejistěly, to jsme mohli my, obyvatelé Pankráce, změřit líp než kdokoliv jiný. Gottwaldova pohřbu jsem svědkem být nemohl, ale všechno na něm mluvilo v jeden smysl: to nedost zdáříle a pak po léta opravované balzamování, ta neslychaně okázalá proměnáda mrtvého chladně zevlující Prahou, imitace Masarykovy posmrtné pouti z Hradu na lánský hřbitůvek, okupace Památníku osvobození, odkud vyklizeny poslední upomínky na epopej obnovující se národní státmosti, to všechno byl jen kus spěšné nevkusné pompy sbubnovaný k posílení kolísající sebedůvěry, simulacní demonstrace věčnosti a síly, stalinský režim je v těch projevech mistrem, viz Leninovo mauzoleum a moskevské pochodové přehlídky k prvnímu máji a k výročí říjnové revoluce, a vylupuje k nim veskerou starou mystickou symboliku náboženství křesťanských i pohanských, od antického Říma přes pravoslavnou Byzanc po mongolskou Asii. Ten kus Asie v Praze ohlížel se nicméně podezíravě přes rameno, necítil se zrovna bezpečný. Z Moskvy nepřicházely novinky zvlášť dobré, po moci tam sice chňapí Berija, ale v stalinsmu a Stalinovým jménem bylo by možno pokračovat leda všeobecným kryprolétáním, očekával se všeobecné zásah armády, jméno vítěze Žukova bylo ve všech myslích a vskutku by byl bez jeho pomoci Chruščov ze zápasu diadochů⁹⁾ za stěny Kremle vyšel stěž jako výherce. Ale letní prázdniny 1953 přinesly prozatím jen zprávu o fyzické likvidaci Berijově, směčka se tedy zřetelně už začínala požírat mezi sebou, a to ovíralo dveře všem nadějším a nepochybně rozšiřovalo možnosti politické ofenzivy svobodního světa. Svět si toho nadto byl i vědom a mnoho teď záleželo na kvalitě a schopnostech jeho vedení. Do jeho čela další přízeň(?) nebes právě v tu chvíli posunula vítězstvím republikánů ve Spojených státech prezidenta Eisenhowera, ověněného slávou vítěze druhé světové války a prestiží ještě nedávného vrchního velitele vojenských sil Atlantického paktu. Jeho nástup k největší státnicko-političké moci v demokratické části světa se vlastně kryl s odchodem Stalina z průčelí absolutní moci ve světě komunistickém, a nový prezident dokonce ihned vyhlásil *urbi et orbi*¹⁰⁾ radikální proměnu amerického zahraničního kursu z politiky pouhého „zadržování komunismu“ v politiku jeho postupného „zatláčování“. Vlna nadějí vyšpláchla ve světě až pod nebesa, sdíleli je i emigrantští poradci Bílého domu. Sám Armošt

9) nástupci Alexandra Velkého

10) (lat.) – (oznamují) městu (Římu) a světu

Heidrich nás v nich utvrdil rozhlasovým projevem v emisi Sovobodné Ameriky, málomluvný Benešův důvěrník a spoluivuce jeho zahraniční politiky. A od té chvíle až do své smrti ve Washingtonu, kde v únoru 1968 zemřel osmasedmdesátiletý, k nám tento pozitivní a důvěryhodný muž již tuším nepromluvil, a také to mlčení bylo výmluvné. Věřili-li taková, měl právo věřit každý, a všechny iluze byly pochopitelné, ba oprávněné: iluze o Eisenhowerovi, jenž byl myšlenkově méně než kdokoliv na výši světových politických problémů a své vlastní úlohy, pouhý vojenský vývěsný štít Demokracie, válečný vítěz, ale přitom zrovna stvořený k tomu, aby prohrál jakýkoliv sporný mír. Politickou nulitou pravděpodobně dost podobný Žukovovi, svému sovětskému protějšku. Jeho neosvitelný duch nebyl poučen, ba ani znatelně zčeřen k nové mírově strategické invenci ani událostmi berlínské povstání prvního roku jeho prezidentury, prvního účinku nadějí, které potlačena Evropa rázem spojila s jeho jménem. A jako tomu bylo s iluzemi okolo Eisenhowera, bylo tomu i s podstatnějšími a hlubšími iluzemi stran největší světové demokracie. Její demonstračně výhrůžná odhodlanost, proklamovaná roku 1953, neměla mít víc účinků než její uvážlivá zdrženlivost a váhavost, hora měla porodit znovu myš, a mělo tomu tak být navždy, pokud by nevyběřela z dvojí konstitutivní choroby, která je ve dvou polohách chorobou jedinou a pravděpodobně tkví v samé podstatě amerického demokratického psychismu. V povrchnější poloze ideové i mravní zpovrchnění amerického demokratického cítění, jeho politická nedůmyslnost, neřku-li zaslíbenost a neschopnost pochopit podstatu revolučního marxismu a porozumět tedy, že v jeho vývoji si lze jen málo slíbovat od výměny osob a taktické linie. V poloze skryté a důsažnější bytostný srůst americké demokracie s monopolistickým kapitalismem, točální kolonizace demokratické politiky třídně majetnickými utilitaristickými cíli, v jejichž důsledku se demokratický apoštolát mění v povrchní propagační heslo a slibné politické lákadlo bez reálných záruk účinné mocenské aktivity. Kde se v boji se svým světovým totalitním protivníkem exportní americký demokraticismus nekryje s egoistickým ekonomickým zájmem země, tam se tento demokraticismus vždy „humanistickým“ utřeče do iluze o „zlidstitelnosti“ svého protivníka jeho „vnitřním“ vývojem. Rok 1953 nebyl chvílí, kdy by si potlačeno, rozdychčený a nedočkavý demokratický svět byl schopen plně uvědomit katastrofální dosah perversce demokratické inspirace plutokratickým kapitalismem v Americe. Ten rok byl, a mohl pro demokrata být jen rokem nadějí vskutku téměř neomezených; ve světě dějů v Moskvě zdály se i bezprostředně splatné.

A ještě v jednom ohledu, totiž kulturním, jsem tenkrát u nás rovnou nouhou vstupoval z Pankráce do situace velmi nové. Zákonem ze dne

29. října 1952 byla zřízena *Československá akademie věd* jako nejvyšší vědecká instituce republiky. Byla dítkem Nejedlého, a jako taková si přimásla do života všechny znaky jeho truchlivé osoby. Rodila se za převelického humbuku, a přece ještě dřív než existovala, destrukovala. Předpokládala a zahrnovala rozmetání všech dosavadních národních naukových ústavů a zařazení počínajíc starodávnou Královskou společnosti nauk z roku 1784, tedy i České Akademie věd a umění, Masarykovy akademie práce, Ústavů Slovanského i Orientálního atd. Mezi těmi všemi a novou institucí nesměla zbýt nitka souvislosti a tradice, „starý podlý svět“ musil být vyhlazen až do poslední vzpomínky svých nesmírných zásluh, a již to bylo nezměrná nejedlovská mirzkost. Nejedlý první ze všech věděl, že ten starý národní vědecký svět, který i jeho, ba především jeho vyhýčkal a vykolébal, hned v první generaci své stropadesátileté existence začal vůbec tím, že několika jednotlivci rázem postavil českou vědu na nejvyšší úroveň vědy světové a v dalším průběhu národu vytvořil jeho imponantního moderního racionálního ducha. Nejedlého již zcela pohltilo bláhové domnění, že v české kultuře všechno **začíná, a musí začínat jím**, měl se za prvoapočátek, tento „historik“ neměl nejmenší představu o tom, **co je vlastně historie**, a že je utrvání a růstem. Horší ještě bylo, že nová Akademie de facto rušila jako vědecká pracoviště i národní univerzity, odkazovala je na úkol výchoven učitelských kádřů, zmenšovala je na prosemináře, které by jen mimochodem a první probírkou dodávaly do Akademie, jediné vědecky oprávněné a produkující, odbornické kandidáty. Dosud byly národní univerzity se svými ústavy a semináři pátými národní vědy, jejím zárovec pedagogiem, semeníštěm a organizátorem; teď jim kynul osud, jež vskutku stačily za jedinou generaci nutně absolvovat, končí dnes ve vědecké sterilite příslovečného českého podučitelství. Přitom však Akademie ani v této podobě, kde její vědecká privilegovanost ve skutečnosti vědu rdousila, vylučovala ji z univerzit a tím spíš zamezovala zcela neoficiální vědu soukromou, u nás vždy kvetoucí, nebyla tato Akademie myšlenkou původní a samostatnou koncepcí Nejedlého: byla čirou odlihou sovětského vzoru, přiznávalo se to v textu svého zákona výslovně a přes nadutost formulací docela malomyslně, i v tom byla zrcadlem nepatrného mála, na něž stačila koncepční možnost Nejedlého. Nebyl by ani ostatně býval s to organizovat ji, byť i podle sovětského vzoru, pro domácí potřebu vnitřně představit si její náležitou strukturální dispozici. Tím méně byl na výši tohoto již nesmírně sniženého úkolu gigant univerzální nevědomosti Štoll, na kterého byl ten modelační úkol přenesen: celý spadl na bedra docenta Jaroslava Böhma, kterého dal Štollovi k ruce, ve skutečnosti za něho dělal všechno. To byl vlastně konceptor Akademie v jejím konkrétním detailu a praktické modelaci. Uložil si, sám mi to kdysi

světli, zajistit „českou vědu a českého vědce hmotně, aby se už nikdy nemusil třást o svůj chléb“. To snad vsuktu tento schopný člověk dobré vůle splnil, a učinit víc nebylo v jeho moci. Nemohl ani ovlivnit zásadní a všeobecnou koncepci Akademie. Ani jí vtisknout inspirační ideu opravdu českou, domácí a národní. Ani v naší Akademii, na rozdíl od kopírované sovětské, zabezpečit základní rovnováhu mezi favorizovanou větví exaktní: přírodněvědeckou a technickovědeckou (pět sekcí) a větví duchovědnou (tři sekce). Ani zajistit, aby se nábor pracovníků do akademických ústavů dál podle vědeckého talentu, a nikoliv podle politického klíče. Ani zamezit, aby sama hodnota akademika byla od počátku odměnou politické poslušnosti, stranické snáživosti a v nejlepším případě opatrnického, nenápadně šplhavého kolaborantství, což platilo vždy především o větví duchovědné, ve větši exaktní a přírodněvědecké byly poměry znatelně lepší. Lze všeobecně a bez rozdílu konstatovat skličené, že mravní potřeba duchovní nezávislosti a pocitu výsostné důstojnosti vědy v nové Akademii šmahem tály v záru paragrafu 16 zákona o Akademii: „Akademici a členové korespondenti mají pravidlem měsíční odměnu, a to i tehdy, mají-li jiný příjem.“ V duchovědách vyprodukovala první akademiky s okatostí zcela nespočítanou osobní přízeň Zdeňka Nejedlého, pověstně celoživotní klikařství, ovlivnitelné jen jeho pokorou před politickým diktátem strany. A tak bylo to první akademictví čtrverého druhu a původu, někdy kombinované: politicky bylo posvícenskou „výslužkou“ buď staré stranické oddanosti (Bartošek, Chlup, Husa, Ludvík Svoboda), buď nerozpačitého přeběhlictví, které zapřelo minulost a dalo záruky (Vaněček, včerejší agrárník; Vojtšek, včerejší fašizující ultranacionál); ze strany Nejedlého bylo odměnou buď pradávného přátelského souputnictví (Chlup, Wirth), buď nové hbité přivínilosti (Vojtšek, Dolanský, Vodička). Někteří případy nabývaly groteskní výraznosti antitézou: akademikem nikoliv profesor Král, nýbrž Arnošt Kolman! A nikoliv profesor Tomsa, nýbrž Václav Vaněček! Nikoliv profesor Miroslav Boháček, nýbrž Viktor Knapp! Nikoliv profesor Cibulka, nýbrž Jan Květl! A nikoliv Křepinský, ani Vašica, ani Šmilauer! Jiné případy nepotřebovaly antitéz, zářily tím výmluvněji soběstačným leskem: akademikem ekonomicko-právní sekce dr. Vladimír Procházka, dosud původce několika překladů anglosaských detektivek, jednoho článku o sovětském právu a jednostránkové preambule k únorové ústavě! Členem-korespondentem Jaroslav Průšek, ačkoliv se jeho líbívala popularizační esejistika o Číně, odkoukaná z cizích vzorů, k reálně-**vědecké** úrovni nepovznela, a navždy měla alibi jeho odborné prosřednosti a metodického primitivismu zůstat jen jeho organizační iniciativností; s jak nevkusnou neomaleností odstrčil nenasytný *draufgänger* z ředitelského místa Orientálního ústavu svoje možné konkurenty

a skutečně světová světla naší orientalistiky, Hrozného, Rypku! Ale vavřím novoakademictví náležel jistě znovu Ladislavu Štollovi, třebaš musil na hodnotu počkat tuším do příští volby: musily pro něho být uspořádány volby zdviženou rukou místo zákorných tajných, byly obavy, že i to minimum studu, které bylo ještě lze předpokládat u členů tohoto nejposlušnějšího akademického pléna dějin a vesmíru, stačí způsobit, že akademici mezi sebe při tajných volbách Štolla nepřijmou a sebe i svou instituci touto volbou navěky nesníží! Lesem jednomyslně pozdvížených rukou byl však zvolen, a ze všeho zůstal jen vtíp, rovněž akademicky jednomyslný, o „akademikovi, jenž je dokonce obchodním akademikem“! Do ovzduší všeobecných nadějí, omamujících se politickými událostmi toho roku venku i doma, zavanelo z našeho „akademického případu“ drobným puchem domácího smetiště a čecháckovské frašky. Říkal sis: Do poslední vteřiny „svojí“! A stačí-li pak deset příštích let, abychom se ze vši té nekonečné bezcharakternosti a rozkladu umyli? Děle než deset let to totiž trvat nesmí, jinak jsme vyřízeni už na století. A kdo v dnešním světě řekl *na století*, řekl možná *navždy*!